

Наука — школі

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ НА ОСНОВІ ЗАСВОЄННЯ СИСТЕМИ ЗНАТЬ ПРО ЛЮДИНУ

Галина ВАСЬКІВСЬКА,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник лабораторії дидактики,
Інститут педагогіки НАПН України

УДК 373.5.035: 316.66

У статті розглянуто актуальність проблеми формування комунікативної компетентності старшокласників на основі засвоєння систем знань про людину. Визначено смислове навантаження понять «компетентність» і «комунікативна компетентність», здійснено теоретичний аналіз цих категорій. Розкрито деякі психолого-педагогічні умови формування комунікативної компетентності старшокласників на основі засвоєння системи знань про людину.

Ключові слова: система знань про людину, компетентність, комунікативна компетентність, старшокласники.

Останніми десятиліттями у світлі ідеї гуманізації освіти все більше закріплюється особистісно орієнтований підхід до з'ясування сутності змісту освіти. За цього підходу винятковою цінністю є не відокремлені від особистості знання, а сама людина. Освіту можна розглядати як процес і результат розвитку особистості засобами науково організованого навчання й виховання. Такий підхід забезпечує свободу вибору змісту освіти з метою задоволення освітніх, духовних, культурних і життєвих потреб особистості, гуманне ставлення до будь-якої людини, забезпечення можливості самореалізації в культурно-освітньому середовищі.

Відповідно до законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», одним із головних завдань сучасної освіти є формування загальнонаукової, загальнокультурної, технологічної, комунікативної (курсив наш. — Г.В.) й соціальної компетентностей на основі засвоєння системи знань про природу, людину (курсив наш. — Г.В.), суспільство, культуру, виробництво, оволодіння засобами пізнавальної і практичної діяльності.

Серед завдань, що ставляться перед освітньою галуззю «Мови і літератури», виокремимо формування комунікативної компетентності, гуманістичного світогляду й ціннісних орієнтацій.

Саме система знань про людину є універсальним науковим знанням, незамінним інструментом у пізнанні різноманітних процесів, що відбуваються сьогодні й відбуватимуться завтра. Вона дає змогу учневі оволодіти засобами самопізнання, самотворення, самореалізації, створює умови для його активного за-

лучення до громадянської культури, формує поняття про суспільство і державу, демократичні й гуманістичні цінності, моральні й правові норми.

Забезпечення учнів адекватними їхньому вікові знаннями про людину як частину природного світу, члена суспільства, суб'єкта й об'єкта взаємовідносин дає можливість актуалізувати самопізнання, зорієнтовує на діалогічну взаємодію, особистісне саморозкриття, що в кінцевому підсумку сприяє формуванню ціннісних орієнтацій особистості [10].

Розглядаючи виконання вимог до формування системи знань про людину, відзначаємо їх особливу складність і важливість. З огляду на це, неможливо не погодитися з думкою П. Блонського про те, що «нині розділили єдиний всесвіт на низку окремих навчальних предметів. Коли вчений-спеціаліст спрямовує свою увагу лише на один маленький шматочок світу, це цілком зрозуміло, але яка потреба змушує нас показувати дитині замість єдиного всесвіту низку відхилень від цільного світу? Народна школа, яка створює просто людину, а не спеціаліста, повинна давати цілісне знання [2, с. 43]».

Отже, безперечним є те, що учень старшої школи повинен володіти системою знань, основними елементами якої є знання загальнофілософські, психологічні, фізіологічні, природничі, культурологічні, знання актуальних проблем суспільно-політичного, соціального й культурного життя. Тож система знань про людину складається з якісно різномірних частин або підсистем, кожна з яких може відбити лише окремі її сторони. Ми поділяємо погляди І. Зверева, який вважає, що зв'язок між компонентами — це «ніби сполучені поля різних навчальних дисциплін [6, с. 4]». Переважна більшість навчальних предметів містить знання про людину. Проте кожен предмет «розібрав» людину на частини, що не завжди забезпечує її цілісність, а отже, й повноцінне пізнання.

Дослідження з різних галузей наук сучасного соціально-економічного стану суспільства показують, що інтеграція наук в різні сфери діяльності людини передбачає радикальні систематичні поновлення людських знань, постійне співвідношення діяльності людей з екологічними принципами, підхід до людини як до активної, мислячої і діяльної особистості; постійний розвиток людини як суб'єкта діяльності (пізнавальної і перетворювальної) протягом усього життя; розвиток гуманістичного стилю мислення,

орієнтації на соціальні, екологічні аспекти діяльності; спрямування стратегії навчання не лише на пізнання, а й на перетворення світу, на синтез знань, пошук їх взаємозв'язків [4, с. 63].

Система знань про людину — це сукупність різних видів знань, умінь і навичок, що взаємовпливають один на одного, її засвоєння створює оптимальні можливості для успішної практичної діяльності людини XXI століття, яка повинна володіти не лише знаннями, вміннями, навичками, а й бути компетентною. Тобто учня необхідно навчати на основі компетентнісного підходу, що є сукупністю загальних принципів визначення цілей освіти, добору змісту освіти, організації освітнього процесу й оцінки освітніх результатів. До таких принципів належать:

- сенс освіти в розвитку в учнів здібності самостійно розв'язувати проблеми в різних галузях і видах діяльності, використовуючи соціальний досвід, елементом якого є і власний досвід учнів;
- зміст освіти є дидактично адаптованим соціальним досвідом розв'язування пізнавальних, світоглядних, моральних, політичних та інших проблем;
- сутність організації освітнього процесу полягає у створенні умов для формування в учнів досвіду самостійного розв'язування пізнавальних, комунікативних (*курсів наш. — Г.В.*), організаційних, моральних та інших проблем, які є складовими змісту освіти;
- оцінка освітніх результатів ґрунтується на аналізі рівнів освіченості, які досягнуті учнями на певному етапі навчання [9, с. 3].

Проблемі вивчення комунікативної компетентності присвятили свої роботи психологи і педагоги — Е. Берн, Т. Гордон, П. Грайс, Ю. Жукова, В. Кан-Калік, Г. Ковальова, О.М. Леонт'єв, Х. Міккін, А. Мудрик, Л. Петровська, І. Родигіна, Е. Сидоренко, Г. Шелехова, Т. Яценко та ін. Дослідження комунікативної компетентності частіше пов'язані з вивченням комунікативної культури як складової психологічної культури (Бодальов А., Воронова Р., Дьоміна Л., Колмогорова Л., Лук'янова З., Семікін В. та ін.). Важливість проблеми формування в людини комунікативної компетентності розглядалась у працях Ш. Амонашвілі, Б. Ананьєва, Г. Андрєєвої, Н. Бутенко, В. Давидова, Ю. Ємельянова, О.М. Леонт'єва, Р. Нємова, Г. Ніколаєва, І. Підласого, І. Шитової, Л. Яковлевої та ін.

Педагогічна категорія «комунікативна компетентність» у науковій літературі розглядалась здебільшого звужено — як така, що є важливою складовою процесу вивчення іноземних мов, а також у рамках засвоєння норм і правил (культури) рідної мови в дошкільному або молодшому шкільному віці. Зазначеним підходам присвятили свої праці такі вчені, як П. Богуш, О. Мостова, І. Шитова. Інші дослідники, наприклад, Е. Божович і Е. Шеїна, вважають ключовою темою за визначення змісту комунікативної компетентності розуміння партнера по спілкуванню.

Мета статті — проаналізувати особливості формування комунікативної компетентності старшокласників на основі засвоєння системи знань про людину; визначити найбільш ефективні форми організації навчальної діяльності учнів на уроці і способи формування комунікативної компетентності в учнів старшої школи.

Для з'ясування значення поняття «комунікативна компетентність» вважаємо за необхідне дати пояснен-

ня саме терміна «компетентність», але з огляду на комунікативність як таку.

Термін «компетентність» характеризує більш складну ніж грамотність систему дій, яка включає вміння та інші компоненти дії, що забезпечують досягнення бажаного результату і відповідність вимогам суспільства. Формування компетентностей відбувається засобами змісту освіти. В учня розвиваються здібності та з'являються можливості у повсякденному житті розв'язувати реальні проблеми — від побутових до соціальних. Зміст освіти визначається як сукупність систематизованих знань, умінь і навичок, поглядів і переконань, а також певний рівень розвитку пізнавальних сил і практичної підготовки, який досягається завдяки навчально-виховній роботі.

Проте рівень освіченості, особливо в сучасних умовах, не визначається обсягом знань, їх енциклопедичністю. З позицій компетентнісного підходу рівень освіченості визначається здатністю розв'язувати проблеми різних рівнів складності на основі наявних знань. Компетентнісний підхід не заперечує значення знань, але він акцентує увагу на здатності максимально ефективно використовувати здобуті знання.

Можуть існувати різні погляди на те, які якості особистості і які ціннісні орієнтації потрібно формувати в сучасних школярів, але ці відмінності не мають тісного зв'язку з підходом до визначення цілей освіти. Відмінності в цих підходах пов'язані з відмінностями уявлень про шляхи формування ціннісних орієнтацій й особистісних якостей учнів. За традиційного підходу до визначення цілей виходять з того, що особистісних результатів можна досягати за рахунок здобуття необхідних знань. В іншому випадку — як основний шлях розглядається набуття досвіду самостійного розв'язання проблем. У першому випадку розв'язання проблем розглядається як спосіб закріплення знань, у другому — як зміст освітньої діяльності.

У зв'язку з цим сформовану компетентність учня можна розглядати як основний якісний показник освітнього результату, і, відповідно, це досягнення можна вважати педагогічною метою, що найбільш повно відображає потреби суспільства й особистості. Зміни в галузі педагогічних цілей викликають необхідність змін у змісті загальнопредметної освіти через рівень навчального предмета, навчального матеріалу, рівень взаємодії вчителя й учня. На розв'язання цих питань спрямовані зусилля науковців і практиків, які досліджують проблеми компетентностей особистості в освіті (Бібік Н., Борисов П., Ващенко Л., Дахін О., Єрмаков І., Зимня І., Локшина О., Маркова А., Паращенко Л., Пометун О., Рамен Дж., Савченко О., Хуторської А., Шишов С. та ін.).

Поняття *компетентність* не зводиться тільки до знань і навичок, а належить до сфери складних умінь і якостей особистості. «Компетентність — це загальна здатність людини, що базується на знаннях, досвіді, цінностях і здібностях, набутих завдяки навчанню [17, с. 244]».

У «Словнику іншомовних слів» за редакцією О. Мельничука *компетентність* визначається як «поінформованість, обізнаність, авторитетність [15, с. 345]». Це саме визначення збережено й у другому виправленому й доповненому виданні 1985 року [16, с. 431].

Наприкінці 80-х років XX століття у вітчизняній педагогічній літературі сформувався компетентніс-

ний підхід в освіті. Компетентнісний підхід, на думку В. Болотова [3] і В. Серікова [14, с. 8-14], визначає пріоритетним не поінформованість учня, а вміння вирішувати проблеми, що виникають за певних ситуацій: у пізнанні й поясненні явищ дійсності; під час засвоєння сучасних технологій; у взаєминах з людьми, в етичних нормах; у практичному житті; в естетичному поцінуванні; при виборі професії й оцінюванні своєї готовності до навчання; за необхідності вирішувати особисті проблеми: життєвого самовизначення, вибору способу життя тощо.

Як засвідчив аналіз літературних джерел, поняття «компетентність» трактують по-різному. Зокрема, компетентність розглядають: як освітні результати, які досягаються не лише засобами змісту освіти, а й соціальної взаємодії [1, с. 408-409]; як володіння знаннями, що дають змогу висувати судження про будь-що [12]; поінформованість і здатність реалізовувати свої можливості в певній галузі життєдіяльності; як досвід у тій чи іншій галузі, який уможливить гарантоване досягнення високих результатів у певному виді діяльності; як психологічну якість, що означає силу й упевненість, яка виходить із відчуття власної успішності й корисності, що дасть людині усвідомлення своєї здатності ефективно взаємодіяти з оточенням, продуктивно вирішувати поставлені завдання [13, с. 83]. Отже, компетентність можна визначити як інтегративну особистісну якість, що формується у процесі соціалізації і дає змогу людині швидко й адекватно адаптуватися в суспільстві й ефективно взаємодіяти із соціальним оточенням.

Ефективна взаємодія із соціальним оточенням неможлива поза спілкуванням. Спілкування є необхідною умовою життєдіяльності людини, без якої неможливе повноцінне формування не лише окремих психічних функцій, процесів і властивостей людини, а й особистості в цілому. Реальність і необхідність спілкування визначена спільною діяльністю: щоб жити, люди змушені взаємодіяти. Феномен дітей-мауглі спонукає до висновку: починаючи з нуля, необхідно пройти довгий шлях розвитку, щоб стати людиною у повному сенсі цього слова. Отже, для того щоб стати людиною, дитина від народження повинна жити серед людей. Людина з моменту народження спілкується з іншими людьми, але подекуди люди, які мають значні досягнення у пізнанні матеріального світу, є безпорадними у сфері спілкування, тому слід вивчати правила взаємодії з людьми, щоб стати соціально спроможним членом суспільства. Тобто, спілкування ефективне лише тоді, коли люди, які взаємодіють одне з одним, компетентні в певному випадку.

Таким чином, виникає необхідність формування такої компетентності, як комунікативна, без якої не вдосконалюватимуться вміння вибудовувати стосунки з оточенням, тримати слово перед аудиторією, навички виголошувати свої думки, оприлюднювати свої погляди й переконання.

Необхідність у спілкуванні може бути викликана різними потребами: бажанням зняти внутрішнє напруження чи занепокоєння; почути схвальну думку щодо своїх дій; отримати або уточнити своє уявлення про іншу людину, про її здібності; активно вплинути на думку іншої людини, змінити її погляди, переконання; виявити стурбованість щодо проблем іншого; презентувати себе як особистість тощо. З огляду на за-

значене, ми погоджуємося з Н. Лавриченко, яка визначає компетентність особистості як психолого-соціальну якість, «яка означає силу і впевненість, джерелом яких є відчуття власної успішності і корисності. Компетентність сприяє усвідомленню особистістю власної здатності ефективно взаємодіяти з оточенням [8, с. 434]».

Комунікативна компетентність характеризується низкою здатностей людини, що виявляються у швидкості, глибині й міцності оволодіння засобами і прийомами мовленнєвої діяльності. Це вміння слухати, сприймати і відтворювати (усно й письмово) інформацію; вести діалог; брати участь у дискусіях; вести перемовини; переконувати і відстоювати свої погляди.

Для старшокласників, які є суб'єктами навчально-виховного процесу, важливо вміти діяти, долати сором'язливість, скоригувувати свої вчинки відповідно до дій оточення, прагнути до досягнення певних результатів своєї діяльності. Становлення суб'єкта навчально-виховної діяльності пов'язано з формуванням пізнавальних і соціальних мотивів, якому ефективно сприяють саме знання про людину. Ці мотиви повинні мати не вузько-індивідуалістську, егоїстичну, а соціальну спрямованість, що і є загальною культурою людини, яка «визначається не її входженням у певне середовище — це результат виховання та ступеня традиційності; не її ознайомленням з набором художніх творів — це результат підготовки й ознака місця в соціальній ієрархії, а тим, чи в змозі людина, зіткнувшись з незнайомим їй явищем, поставити його поряд з іншими або визнати унікальним, не спокуситися обізвати чужим (що, з точки зору комунальної, належить до знищення) або вважати безглуздим і некорисним... — і відторгнути [11, с. 40]».

У навчальних програмах для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів у межах соціокультурної змістової лінії (рівень стандарту) пропонуються орієнтовні теми з розвитку мовлення. З огляду на формування системи знань про людину, заслуговують на увагу такі теми, як «Загальнолюдські цінності», «Роль мови у формуванні особистості», «Дружба. Любов. Сім'я». «Культура сімейних взаємин». У зв'язку з цим хотілося б запропонувати тему, яка в поєднанні із засвоєнням системи знань про людину сприятиме формуванню комунікативної компетентності. Це може бути тема «Яка ти людина» з такими питаннями для обговорення: «Що спільного між духом, душею і тілом?», «Що таке свідомість?», «Що означає світла душа, чиста, добра, темна, зла?», «Від чого буває людині добре: від хороших думок чи від злих?», «Чим саме людина відрізняється від тварин?», «Чи перебуває нині людство в гармонії?», «На вашу думку, чи реагує Земля на наш психологічний стан?», «Як допомогти собі і Землі?».

Мотивація навчання, як відомо, має вирішальне значення в його здійсненні. О.М. Леонт'єв розглядає мотивацію як внутрішню пружину дії, як складний механізм, який співвідносить вплив зовнішніх для особистості чинників із внутрішніми властивостями людини, як спрямовану спонуку і регулятор дії, як сукупність спонукань.

В організації інтерактивної діяльності мотиваційний компонент має вирішальне значення, адже збуджуються внутрішні пізнавальні мотиви. Започатковує мотивування виявлення інформаційно-пізнаваль-

ного конфлікту, усвідомлення якого є основою навчально-творчої пошукової діяльності.

Збудити внутрішні пізнавальні сили, мотивувати, спонукати подальшу пошукову діяльність — непрямий спосіб управління навчально-творчою діяльністю старшокласників, у яких уже склалися певні погляди на життя і вчинки людей. До власних дій їх можуть спонукати мотиви особистої зацікавленості або мотиви, пов'язані з пізнанням інших людей.

Формування комунікативної компетентності вимагає переорієнтації вчителя на особистісно-діяльнісну модель взаємодії з учнями. Це передбачає: активне залучення самого учня до пошукової навчально-пізнавальної діяльності, організованої на основі внутрішньої мотивації, організацію спільної діяльності, партнерських стосунків учителів і учнів; забезпечення діалогового спілкування не лише між учителями й учнями, а й між самими учнями в процесі здобування нових знань [18].

Оцінюючи літературний твір, будь-яку історичну ситуацію, учень має дати критичну оцінку події, що описана в підручнику, і за допомогою методу ведення дискурсу, учитель як основний суб'єкт і носій суспільно важливих цінностей має спрямувати учнів на усвідомлення таких норм поведінки, що мають бути закладені в основу формування громадянина. Спілкування є сферою, де соціальне переходить в особистісне й особистісне стає соціальним, де відбувається обмін індивідуальними ціннісно-смысловими відмінностями [7, с. 107-120].

Саме метод дискурсу надає можливість обміну індивідуальними ціннісно-смысловими відмінностями. Цей метод розв'язує різні внутрішньоособистісні проблеми старшокласника, дає можливість для пошуку і зміцнення позитивних еталонів у комунікативній поведінці стосовно себе. Дискусійні методи розвивають уміння слухати, суб'єктивну активність, доводять, що більшість проблем має кілька варіантів вирішення, спонукають до аргументації своїх ідей, задовольняють потребу в самоповазі.

Темою дискусійного обговорення може стати будь-яка віртуальна подія. Тож чому тоді вчителів не використати можливість спонукати до переосмисленого перегляду фільмів і водночас творчого переказу певної побаченої події? Після перегляду відео можна організувати цілком ефективну з погляду навчання дискусію, адже одні й ті самі події викликають у людей не обов'язково однакові реакції, а тому спостерігатимуться відмінності у процесі осмислення побаченого і пережитого. Одним з таких фільмів, що «зачіпає за живе», є картина Кіри Муратової «Мелодія для шарманки». Ця стрічка викликає роздуми про те, хто ми є і чому ми буваємо байдужими. Це наблизить навчальний предмет до особистості учня, зробить знання справді необхідними й особистісними.

Отже, перед учителем постає необхідність створити умови, які сприяли б формуванню в учнів комунікативної компетентності. Тож одним із головних завдань учителя є мотивування учнів проявляти ініціативу й самостійність. Він створює умови, розвивальне середовище, за якого уможливорюється розвиток інтелектуальних і комунікативних здібностей учнів: вступати в контакт з будь-яким співрозмовником; підтримувати контакт у спілкуванні, дотримуючись норм і правил спілкування; слухати співрозмов-

ника з повагою і терпимістю до чужої думки; висловлюватися, аргументувати і в культурній формі відстоювати свої погляди; стимулювати співрозмовника до продовження спілкування; грамотно розв'язувати конфлікти у спілкуванні; змінювати за потреби свою мовну поведінку; оцінювати успішність ситуації спілкування; коректно завершувати ситуацію спілкування.

Під час опитування (листопад 2011 року) 160 учителів гімназії східних мов № 1 м. Києва, гімназії № 290 м. Києва, Тетерівської гімназії Бородянського району і ЗОШ № 2 I-III ступенів м. Броварів Київської області ми з'ясували, у який спосіб вони розвивають в учнів загальну здатність до навчання. Учителі вказали на використання у своїй педагогічній діяльності таких груп методів: інтерактивні (перше місце в рейтингу), проблемно-пошукові (друге), пояснювально-ілюстративні (третє), діалогові (четверте), дослідницькі (п'яте) та ігрові (шосте місце).

Як виявилось, задіяння цих груп методів розвивають, передусім, інтелектуальні вміння і навички. Ці форми роботи сприяють і самостійному виконанню завдань різних рівнів складності, навчають способів пізнання на матеріалі навчального предмета, а також розвивають в учнів діяльнісно-комунікативні вміння.

Звісно, розвиток інтелектуальних умінь і навичок вимагає особливої уваги і терпіння, адже, як вважає Л. Виготський, на вчителя покладаються функції консультанта, порадника, організатора й лідера пізнавального процесу, натомість учень одержує структуроване і дозоване в часі навчальне завдання, необхідні засоби для його успішного виконання і стає особисто відповідальним за хід і результати роботи [5, с. 233].

Навчальний матеріал має містити інформаційно-пізнавальні суперечності або створювати умови для їх виникнення за сприймання цього матеріалу учнями з певною підготовкою.

Можливості навчального матеріалу можуть, однак, залишитися нереалізованими, якщо під час його вивчення не буде враховано необхідності з'ясувати інформаційно-пізнавальні суперечності. Так, якщо вчитель, запобігаючи сумнівам і різним думкам учнів, детально пояснить зміст виучуваного, то для створення пошукових ситуацій не залишиться жодної підстави.

Як показали наші опитування, для учнів старшої школи є досить привабливими колективна і групова форми навчальної роботи, що характеризуються, насамперед, безпосередньою взаємодією між її учасниками, які спільно розв'язують загальне навчальне завдання. У листопаді 2011 року в 10-х і 11-х класах гімназії східних мов №1 м. Києва, гімназії № 290 м. Києва та Броварської ЗОШ I-III ступенів № 2 Київської області було проведено констатувальні зрізи. Загалом було опитано 299 юнаків і дівчат. Результати опитування подано на діаграмі (рис. 1).

З огляду на викладене, вважаємо, що саме ті форми роботи, які обрали учні, найдоцільніше застосовувати на певних типах уроків.

Урок-бесіда проводиться у формі діалогу, ґрунтується на активному залученні учнів до процесу пізнання. Переваги цієї форми полягають у безпосередньому контакті вчителя з учнями, що дає змогу привернути увагу до найбільш важливих питань теми, що вивчається.

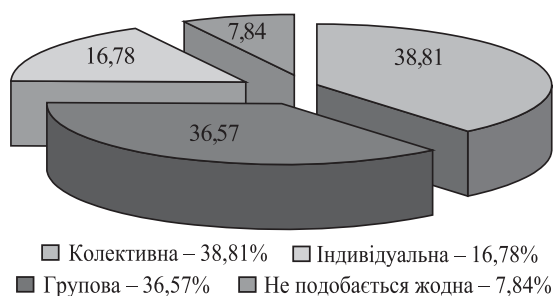

Рис. 1. Розподіл відповідей старшокласників на запитання «Яка з перелічених форм роботи під час уроків вам найбільше подобається?»

У процесі уроку-бесіди вчитель уважно стежить за розвитком думок учнів і проявляє певну гнучкість у деяких ситуаціях, що можуть виникнути під час відповідей. Зміст і особливості викладу навчального матеріалу визначаються з урахуванням ступеня підготовленості класу. Складність уроку-бесіди полягає в тому, що вчителю не завжди вдається залучити до бесіди всіх учнів. Та цього можна досягти через використання проблемних запитань, щоб зосередити увагу учнів і залучити їх до спільного виконання завдань уроку.

Урок-дискусія. Саме цей тип уроку в процесі засвоєння знань про людину дає можливість кожному старшокласникові відстоювати свої погляди, демонструвати свою громадянську позицію. Вчитель під час подання теоретичного матеріалу залучає учнів до цього процесу, використовуючи прийом «запитання — відповідь» і сприяє вільному обміну думками.

Це значно активізує пізнавальну діяльність учнів, дає змогу вчителю сприяти формуванню колективної думки більшості учнів класу, а також спиратися на неї з метою подолання негативних установок і помилок поглядів деяких учнів. Ефективність організованої дискусії може бути досягнута лише за умови правильного вибору запитань. Запитання і завдання для обговорення мають ретельно добиратися самим учителем з урахуванням принципу доступності.

Уроки, на яких аналізуються та обговорюються певні конкретні ситуації. Організація пізнавальної діяльності учнів, побудована на аналізі конкретних ситуацій, є одним з ефективних способів проведення занять. Опис ситуації може носити різний характер — залежно від мети її використання.

На уроках найчастіше застосовується аналіз мікроситуацій, опис яких має бути лаконічним і виражати суть конфлікту або проблеми. Обговорення мікроситуації створює можливість для активізації пізнавальної діяльності учнів. Значні можливості для добору ситуацій дають газетні і журнальні статті, документальні і художні фільми, інші джерела інформації. Запропонований матеріал можна рекомендувати для самостійного аналізу й обговорення з метою закріплення й поглиблення знань.

Для формування або вдосконалювання вмінь під час використання здобутих знань найчастіше застосовуються ситуації-проблеми, за яких учні мають не лише проаналізувати ситуацію-проблему, а й аргументувати свою відповідь-розв'язання. Учні, яким пропонується проаналізувати конкретні ситуації, включаються в активний пізнавальний процес. Від них вимагається не тільки оприлюднювати вирішення пробле-

ми або розв'язок завдання, а й обстоювати свої здобутки під час дискусії. У процесі такої діяльності формуються необхідні компетентності, зокрема такі, як оперування інформацією, уміння теоретично обґрунтувати свої судження, брати участь у виробленні колективного рішення.

Урок із застосуванням елементів «мозкового штурму». Така форма занять припускає використання евристичних методів, що стимулюють творчу діяльність. Творчий підхід полягає у висуванні ідей, які містять елементи нового, несподіваного, в обґрунтуванні припущень і в логічних міркуваннях, що перериваються актом інтуїтивного усвідомлення. Класичний метод мозкового штурму припускає поділ за часом щодо виконавців етапів генерації ідей і їхніх критиків. Серед учасників вибираються «генератори» і «критики». Завданням перших є висловлення щонайбільшої кількості ідей без їх критики. Інша група критикує висловлені ідеї й аргументує свої критичні зауваження. Загалом знаходиться спільне рішення. Ефективність організації навчального процесу з використанням мозкового штурму залежить від уміння вчителя викликати творчу активність учнів.

Урок-консультація. Такі уроки проводять тоді, коли тема дуже складна і потрібно визначити труднощі під час її засвоєння. Після короткого викладу матеріалу учні ставлять учителю запитання. Пошукам відповідей відводиться значна частина навчального часу. Наприкінці занять проводиться невелика дискусія. Після відповідей на запитання вчитель робить загальний висновок. Уроки-консультації також можуть проводитися й у зв'язку із самостійним вивченням нового матеріалу — з метою перевірки якості його засвоєння.

Уроки-консультації наразі мають висуватися чи не на перший план, адже ми з'ясували, що 52,18 % учнів 10-11 класів віддають перевагу якраз самостійному навчанню (дані здобуто під час згадуваних констатувальних зрізів).

Урок-«прес-конференція». Ця форма занять організовується за наявності комплексу проблем; для їх розв'язання можуть залучатися висококваліфіковані фахівці. Доцільним є запрошення спеціалістів з різних галузей знань для розкриття багатогранності вирішення проблеми. Така форма занять дає змогу розглядати знання про людину на різних рівнях, що сприяє формуванню системи знань. Наприклад, для обговорення проблеми глобалізації запрошуються вчителі, які викладають різні навчальні предмети. У процесі організації заняття за участю кількох фахівців найбільш оптимальним є підготовка запитань у письмовому вигляді. Іноді це робиться завчасно, аби запрошені могли розподілити між собою запитання і підготувати необхідний матеріал.

Заняття у формі «прес-конференції» можна провести із застосуванням відеотехніки і відеозаписів.

Тематична дискусія. Це спеціальне заняття проводиться після вивчення теми з метою обговорення складних навчальних проблем шляхом обміну між учнями інформацією і досвідом. Обрана для дискусії тема має містити предмет обговорення з різними підходами до вирішення тих самих питань.

Після того, як учні завершать виступи з підготовленими повідомленнями за визначеною темою, розпочинається обмін думками, що виливається у вільну дис-

кусію. Функції вчителя полягають у скеровуванні дискусійного процесу, акцентуванні уваги на ключових моментах проблеми і багатоаспектності її розгляду.

Неодмінною умовою, що забезпечує активну участь учнів у дискусії, є вибір учителем актуальної теми, представлення для обговорення низки взаємозалежних проблем, що вимагають свого вирішення і викликають зацікавленість учнів. Підсумовуючи виступи учнів-доповідачів, учитель узагальнює запропоновані в науковій літературі шляхи вирішення проблеми та думки учнів, на основі чого виокремлюються пріоритетні напрями вирішення заявленої проблеми.

Отже, формування комунікативної компетентності на основі засвоєння системи знань про людину спрямоване на метапредметні результати:

- формування вмінь сприймати, переробляти й подавати інформацію в словесних, образних, символічних формах, аналізувати й переробляти здобуту інформацію відповідно до поставлених завдань, виділяти основний зміст прочитаного тексту, знаходити в ньому відповіді на поставлені запитання, а також вільно викладати їх;
- набуття досвіду самостійного пошуку, аналізу й добору інформації з використанням різних джерел і нових інформаційних технологій для розв'язання пізнавальних завдань;
- розвиток монологічного й діалогічного мовлення, уміння висловлювати свої думки й здібності вислухати співрозмовника, зрозуміти його точку зору, визнавати право іншої людини на свою думку;
- освоєння прийомів дій у нестандартних ситуа-

ціях, оволодіння евристичними методами й методами вирішення проблем;

- формування вмінь працювати в групі з виконанням різних соціальних ролей, презентувати й обстоювати свої погляди і переконання, вести дискусію.

З огляду на викладене, зазначимо, що формування комунікативної компетентності можливе за умови моделювання в навчальному процесі типових ситуацій реального спілкування, які виникають у різних сферах життя і стосуються різноманітних тем. Тож навчальна діяльність старшокласників має організовуватися в такий спосіб, щоб вони виконували мотивовані дії з мовним матеріалом для розв'язання комунікативних завдань, які спрямовані на досягнення навчальних цілей і задоволення прагнення вільно спілкуватися, що є умовою формування комунікативної компетентності старшокласників на основі засвоєння системи знань про людину.

В статті досліджується проблема формування комунікативної компетентності старшокласників на основі усвоєння системи знань про людину. Определен смысл понятий «компетентность» и «коммуникативная компетентность»; осуществлен теоретический анализ данных категорий. Раскрыты некоторые психолого-педагогические условия формирования коммуникативной компетентности старшокласников на основе усвоения системы знаний о человеке.

Ключевые слова: система знань про людину, компетентність, комунікативна компетентність, старшокласники.

Література

1. Бібік Н.М. Компетентність у навчанні [Текст] / Н.М. Бібік // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В.Г. Кремень. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.
2. Блонский П.П. Задачи и методы новой народной школы : в 2 т. [Текст] / П.П. Блонский // Избранные педагогические и психологические сочинения. — М. : Педагогика, 1979. — Т. 1. — С. 39-85.
3. Болотов В.А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе [Текст] / В.А. Болотов // Педагогика. — 2003. — №10. — С. 17-23.
4. Васьківська Г.О. Концептуальні підходи до формування системи знань про людину [Текст] / Г.О. Васьківська // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. — 2010. — Вип. 53.
5. Выготский Л.С. Педагогическая психология [Текст] / Л.С. Выготский / [под ред. В.В. Давыдова]. — М. : Педагогика, 1991. — 480 с.
6. Зверев И.Д. Взаимная связь учебных предметов [Текст] / И.Д. Зверев. — М. : Знание, 1977. — 64 с.
7. Косянчук С.В. Формування ціннісно-сміслових орієнтацій учнів старшої школи засобами змісту сучасного підручника [Текст] / С.В. Косянчук, Г.О. Васьківська // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / [ред. кол., головн. ред. В.М. Мадзігон; наук. ред. О.М. Топузов]. — К. : Пед. думка, 2011. — Вип. 11. — 800 с.
8. Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації: європейські абрисы [Текст] / Н.М. Лавриченко. — К. : ВіРА ІНСАЙТ, 2000. — 444 с.
9. Лебедев О.Е. Компетентностный подход в образовании [Текст] / О.Е. Лебедев // Школьные технологии. — 2004. — № 5. — С. 3-12.
10. Малисова И.Ю. Психологические знания как фактор формирования ценностных ориентаций личности [Текст] / И.Ю. Малисова // Психологический журнал. — 1994. — Т. 24. — № 4. — С. 94-102.
11. Никитин В.А. Идея образования или содержание образовательной политики [Текст] / В.А. Никитин. — К. : Оптима, 2004. — 205 с.
12. Практическая психология образования [Текст] / Под ред. И.В. Дубровиной. — М. : ТЦ Сфера, 1997. — 523 с.
13. Психологический словарь [Текст] / [авт.-сост.: В.Н. Копорулина, М.Н. Смирнова, Н.О. Гордеева. — [3-е изд., доп. и перераб.]. — Ростов-на-Дону : Феникс, 2004. — 640 с.
14. Сериков В.В. Личностный подход в образовании: концепция и технологии [Текст] / В.В. Сериков. — Волгоград : Перемена, 1994. — 152 с.
15. Словник іншомовних слів [Текст]. — К. : Головна редакція УРЕ, 1977. — 776 с.
16. Словник іншомовних слів [Текст]. — К. : Головна редакція УРЕ, 1985. — 966 с.
17. Философский энциклопедический словарь [Текст] / [гл. ред. Л.Ф. Ильичев]. — М. : Сов. энциклопедия, 1983. — 839 с.
18. Хом'як А. Особистісно-діяльнісний підхід як важлива умова формування комунікативної компетентності учнів у процесі вивчення англійської мови [Текст] / А. Хом'як // Молодь і ринок. — 2008. — №2 (37). — С. 129-134.